

КАТЕГОРИЯТА ОДУШЕВЕНОСТ И НЕЙНОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ СКЛОНЕНИЕТО В НЯКОИ СЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ

Алена Данийова
Масариков университет, Бърно

Алена Данийова. Категория одушевлённости и её отношение к склонению в некоторых славянских языках

В представленной публикации рассматривается категория одушевлённости и её отношение к склонению в выбранных славянских языках. Категория одушевлённости рассматривается в чешском, русском и белорусском языках. Затем сравнивается до какой степени категория одушевлённости влияет на склонение имён существительных мужского рода в чешском, белорусском и русском языках, а также приводятся примеры склонения одушевлённых и неодушевлённых имён существительных мужского рода в таблицах.

Ключевые слова: категория одушевлённости и неодушевлённости, славянские языки, склонение, имя существительное, мужской род, чешский язык, русский язык, белорусский язык

Alena Danyiová. The Category of Animacy and its Relation to Declension in Some of the Slavic Languages

The presented publication deals with the category of animacy and its relation to declension in selected Slavic languages. Animate categories are examined in Czech, Russian and Belarusian. Subsequently, the extent to which the category of animacy affects the declension of masculine nouns in Czech, Belarusian and Russian is compared, and examples of the declension of vital and non-vital masculines in the tables are given.

Key words: the category animate and inanimate, Slavic languages, declension, noun, masculine, Czech, Russian, Belarusian

Темата за категорията одушевеност е изключително важна при изучаването и изследването на съвременните славянските езици. Категорията одушевеност в славянските езици се развива постепенно, като в старобългарския език¹ се проявява в много ранен етап от неговото развитие (Горшков 2004: 75). Категорията има определяща роля при скло-

¹ В оригинала на статията е използвано понятието *staroslovenština*, което според установената българска терминологична традиция съответства на понятието *старобългарски език*. – Б. пр.

нението на съществителните имена в съвременните славянски езици, например в чешки, руски и беларуски език. За разлика от споменатите славянски езици съществителните имена в съвременния български език не изразяват граматическо разграничаване между живи и неживи същества, като това е свързано със загубата на падежната система. В настоящия текст ще разгледаме тази граматична категория с акцент върху чешкия език в сравнение с други славянски езици.

Одушевеност

От началото на чешката литература до XVI век в категорията мъжки род поетапно се формира диференциация на две групи думи. Първата обозначава живи същества, а втората – предмети, явления и др. Към класа думи, означаващи живи същества, принадлежат названията на хора и животни², които са обособени като индивиди и могат да бъдат самостоятелно изброявани и възприемани (Покорни 1983: 20).

Одушевеността е независеща от синтаксиса граматическа категория, която включва названия на хора и животни, но не и названия на растения. При съществителните имена одушевеността е разбираана преди всичко в смисъл, по-тесен от този на биологическата одушевеност. Категорията одушевеност се проявява:

- в синтаксиса;
- в словообразуването;
- в склонението (флективната морфология) (Бахманова и кол. 2002: 571).

Във флективната морфология съществителните имена от мъжки род се разделят на две групи³:

- одушевени съществителни от мъжки род – *masculinum animatum* (имена на живи същества);
- неодушевени съществителни от мъжки род – *masculinum inanimatum* (имена на предмети и явления) (Покорни 1983: 20).

Одушевеността се проявява като решаващ фактор за избор на окончание само в мъжки род (Карлик и кол. 1995: 234). Одушевеността и неодушевеността⁴ често се означават като субкатегория, защото е типична само за мъжки род и е формално изразена само в някои падежи освен в именителен падеж ед.ч. (Покорни 1983: 22). Същия възглед споделя и М. Чехова, отбелязвайки, че одушевеността е характерен признак само за

² Имат способности за движение, размножаване и обмяна на веществата. – Б. а.

³ Тези две групи са се отделили в хода на историческото развитие на чешкия език. – Б. а.

⁴ В лингвистичната терминология още опозиция *animatum* : *inanimatum* (срв. Щиха и кол. 2013: 300) – Б. а.

съществителните от мъжки род, който се проявява само в някои падежи. Накратко казано, одушевеността като категория принадлежи единствено на съществителните имена от мъжки род (Чехова 1976: 24).

Категорията одушевеност в чешкия език и нейното отношение към склонението на съществителните имена от мъжки род

В чешкия език съществува разлика между биологическата и граматическата одушевеност и неодушевеност. Противоречието между тези две групи е обусловено от два фактора:

1. Езиково разбиране за действителността (противоречието е преднамерено, мотивирано):

- Неживи обекти се назовават с одушевени съществителни от мъжки род – това произтича от диспозицията при езиковото преобразуване на действителността към антропоморфизъм и анимализъм. Доказателство за тази особеност е метафоричният пренос на названия, като напр. *housle mají krk* (букв. *цигулката има шия*, бг.: *цигулката има гриф*), *čas běží* (букв. *времето тича*, бг. *времето лети*), *puška selhala* (букв. *пушката изневери*, бг. *пушката засече*) и т.н. Антропоморфизмът и анимализмът са характерни най-вече за названията на шахматните фигури: *ztratit střelce či jezdce* (*да загубя офицер или кон*); за названията на играчки: *pouštět draka*⁵ (*пускам хвърчило*), *koupit gumového panáka* (*да купя гумено човече*); за названията на картите за игра, които имат изображения на човешки фигури: *dostat filka*, *spodka* (*да изтегля вале*⁶), *dostat žolíka* (*да изтегля жокер*) и т.н. Също така форми на одушевени съществителни от мъжки род във винителен падеж ед. ч. се срещат и при експресивно употребени думи, напр. *jíst vuřta* (*ям вурст*), *dát si turka* (*поръчвам си турско кафе*), *natáhnout budíka* (*навивам будилника*), *plavat kroula* (*плувам кроул*) и т.н. При съществителното *nebožtík* (*покойник*) представата за човешко същество е силно изразена (Покорни 1983: 23 – 24);

- Биологично живи същества са назовани с неодушевени съществителни от мъжки род. Например съществителните *lid*, *dav*, *národ*, *skot*, *hmyz*, *dobytek* (*хора*, *тълна*, *нация*, *едър рогат добитък*, *насекоми*, *добитък*) обозначават биологически живи обекти, но принадлежат към неодушевените съществителни⁷. Граматическата категория одушеве-

⁵ На чешки думата „драк“ означава: 1. змей, ламя, дракон; 2. хвърчило. – Б. пр.

⁶ И двете думи означават *вале*. Първата е според немския тип карти, а втората – според широко разпространения в цял свят френски тип карти за игра. – Б. ред.

⁷ Множеството от различни индивиди, принадлежащи към една и съща общност (*dav*, *národ*, *lid*/*тълна*, *народ*, *хора*), включва мъже, жени и деца. – Б. а.

ност се отнася само за човешки или животински индивиди, но не и за техните събирателни (Покорни 1983: 24).

2. Разколебаване между одушевеност и неодушевеност:

- Неживи обекти са назовани с одушевени съществителни имена от мъжки род, напр. алгебрични термини, които означават неживи абстрактни понятия, но според своята словообразователна структура сигнализират за одушевени съществителни имена от мъжки род: *jmenovatel*, *násobitel*, *dělitel*, *mocnitel* (знаменател, множител, делител, степенен показател) и т.н. Подобна е ситуацията и при съществителните *činitel*, *ukazatel*, *jezdec* (фактор, показател, картотечен разделител)⁸ (Покорни 1983: 24 – 25);

- Живи обекти са назовани с неодушевени съществителни имена от мъжки род – съществителните имена *korál*, *bacil* и *mikrob* (корал, бацил и микроб) имат стари неодушевени форми, но по-новите са в съзвучие с природонаучното разбиране за одушевеност (пак там: 25).

Същевременно при съществителните имена категорията се характеризира с непостоянство, резултат от употребата на одушевлено съществително име от мъжки род като собствено име на нежив обект. Това разколебаване на категорията се среща при два типа съществителни собствени имена:

- Съществително нарицателно име на живо същество е използвано като заглавие на списание (напр. *Host*);

- Съществително собствено име е използвано като собствено име на нежив обект, напр. *Jupiter – nejvyšší bůh*, и *Jupiter – planeta sluneční soustavy* (Юпитер – най-висшият бог/Юпитер – планета от Слънчевата система), срв. *pozorovat Jupiter/Jupitera* (наблюдавам Юпитер) (Покорни 1983: 25).

Съществителните имена *koně*, *lidičky* и *rodiče* (коне, хорица и родители) се смятат за аномалии, защото в ИП⁹ мн. ч. имат форми за неодушевени съществителни, но на синтактично равнище се съгласуват като одушевени съществителни от мъжки род: *draží rodiče zemřeli*, *co ti lidičky dělají* (скъпите им родители починаха, какво ще правят тези хорица) и т.н. (пак там: 26).

Основната разлика в парадигмите на одушевените и неодушевените имена в чешки език е във формите за именителен и винителен падеж.

⁸ Многозначността на посочените чешки думи може понякога да се изразява и в случаите, когато една и съща дума означава както одушевени, така и неодушевени обекти, напр. *činitel* – 1. деятел, функционер, служител; 2. множител; 3. обстоителство, фактор; *jezdec* – 1. ездач (на кон); 2. канцеларски книгоразделител. – Б. а.

⁹ Аббревиатурите ИП, РП, ДП, ВП и МП и означават съответно именителен, родителен, дателен, винителен и местен падеж. – Б. пр.

При одушевените съществителни от мъжки род формите за ИП и ВП ед. ч. са различни, напр. ИП ед. ч. *pán, student, muž* (господин, студент, мъж), но ВП ед. ч. *pána, studenta, muže*. Неодушевените съществителни от мъжки род имат едни и същи форми за ИП и ВП както в единствено, така и в множествено число (Бахманова и кол. 2002: 571).

Влиянието на категорията одушевеност върху развитието на флексията при съществителните имена от мъжки род се проявява още в късния праславянски език. Неговото първо проявление е т.нар. родително-винителен падеж при одушевени съществителни имена от мъжки род. В по-нататъшното развитие влиянието на категорията одушевеност се проявява при ИП мн. ч. на неодушевените съществителни от мъжки род (Бахманова и кол. 2002: 571). Същевременно някои автори отделят персоналността като субкатегория на одушевеността в чешкия език. Изразно средство на персоналността е окончанието *-ové* при някои одушевени съществителни от мъжки род в ИП мн. ч., напр. *pánové, Dánové, Rusové* (господа, датчани, руснаци) и т.н. (Карлик, Некула, Русинова 1995: 234).

В чешкия, за разлика от руския и беларуския език, съществителните имена се делят на одушевени и неодушевени само в мъжки род, напр.: *muž, pán, profesor, kolega, doktor, docent* и др. (мъж, господин, професор, колега, доктор, доцент) – одушевени съществителни имена от мъжки род; *stůl, stroj, les, hrad, dům, pokoj* (маса, машина, гора, крепост, дом, стая) – неодушевени съществителни имена от мъжки род (Карлик, Некула, Русинова 1995: 234). В чешкия език определянето на одушевеността е много важно за правилното съгласуване на сказуемото с подлога, напр. при одушевените съществителни от мъжки род пишем т. нар. меко *-i* в сказуемото, но при неодушевените съществителни от мъжки род пишем т. нар. твърдо *-u*. Граматическата одушевеност не е задължително да се препокрива с признаците на реалната одушевеност, напр. названията на растенията имат форми на неодушевени съществителни *duby, stromy* (дъбове, дървета), докато съществителните събирателни имена, като *dobytěk, národ, lid, hmyz, dav* (добитък, народ, население, насекоми, тълпа), имат окончания на неодушевени склонитбени типове. С тези окончания се съгласуват и формите на прилагателните имена, местоименията и причастията¹⁰, напр. *Tyto malé národy měly vždy problémy a byly tím poškozeny* (Тези малки народи винаги са имали проблеми и поради това са били оцетявани) (Карлик, Некула, Русинова 1995: 234).

Одушевеността и неодушевеността играят важна роля и при формите на прилагателните имена и местоименията, които поясняват дадено съществително име: *tito pánové*, но *tyto stroje*; *milí chlapci*, но *krásné*

¹⁰ Имат се предвид минало деятелно и минало страдателно причастие, включени в посочения пример. – Б. ред.

zátku (тези господа, но тези машини; мили момчета, но красиви замъци). Във ВП ед.ч. неодушевените съществителни имена имат нулево окончание¹¹ (*hrad, stroj* – замък, машина), но одушевените винаги имат падежно окончание (*rána, muž* – господин, мъж¹²).

Неодушевените съществителни имат една и съща форма в ИМ и ВП мн.ч. (ИП мн. ч. – *hrady, stroje*; ВП мн. ч. – *hrady, stroje*), но одушевените съществителни от мъжки род в тези падежи имат различни форми (ИП мн. ч – *ráni, muži*; ВП мн. ч. – *ránu, muže*). Съществителните имена от мъжки род, завършващи на **-a, -e** (*předseda, soudce* – председател, съдия), без изключение са одушевени (Хавранек, Йедличка 2002: 59). Неодушевените съществителни имена от мъжки род в ИП ед. ч. имат нулево окончание (*hrad, stroj*), а одушевените или са без окончание (*rán, muž*), или са с окончание **-a** или **-e** (*předseda, soudce* – председател, съдия) (Хавранек, Йедличка 2002: 59).

Според вида на окончанието склонитбените типове за одушевени и неодушевени съществителни имена могат да бъдат твърди или меки. Твърдият тип одушевени е представен от *rán*, мекият тип одушевени – от *muž*. При типа *rán* трябва да се различават и подтиповете *hoch* (момък) а *občan* (гражданин), а при типа *muž* – подтиповете *otec* (баща) и *obyvatel* (жител) (Карлик, Некула, Русинова 1995: 244). При неодушевените и одушевените съществителни имена в ИП ед.ч. се различават две склонения и четири типа. При одушевените съществителни с окончание **-a** или **-e** различаваме две склонения и за тях имаме два типа. За склонението на съществителните имена от мъжки род имаме общо шест склонитбени типа (Хавранек, Йедличка 2002: 61).

По типа *rán* се скланят одушевени съществителни имена от мъжки род, които в ИП ед. ч. завършват на твърда или на неутрална съгласна¹³ и

¹¹ В този случай именителен и винителен падеж съвпадат (ИП *kdo? co?/кой? какво? – hrad, stroj*, ВП *koho? co?/кого? какво? – hrad, stroj*). Тук е необходимо да уточним, че изразите „без никакво окончание“ и „без окончание“, които можем да срещнем в по-старата научна литература, не са съвсем коректни и не отговарят на концепцията на съвременната граматика, тъй като се приема, че и в именителен падеж ед.ч. имената имат окончание – твърда, мека или неутрална съгласна или гласна), и така се класифицират по склонитбени типове. – Б. а.

¹² В този случай родителен и винителен падеж съвпадат (ИП *koho? čeho? – rána, muže*, ВП *koho? co? / rána, muže*). – Б. а.

¹³ Неутрална съгласна (*obojetná souhláska*) е специфично понятие в чешкото езикознание, което няма еквивалент в българската фонетична система. Разграничението между меки и твърди съгласни в чешкия език е свързано и с правописната норма: след мека съгласна задължително се пише т. нар. меко „и“ (**i**), докато след твърда – твърдо „у“ (**y**). Има обаче група съгласни, след които може да се пише както меко, така и твърдо „и“, като в някои случаи това разграничение има семантична или морфологична функция. – Б. ред.

които в родителен падеж ед. ч. имат окончание **-a**. По този тип се скланят и редица съществителни собствени имена като *Hugo, Marko* и фамилни имена като *Styblo* и *Vočadlo* (Карлик, Некула, Русинова 1995: 244). По типа *muž* се скланят одушевени съществителни от мъжки род, които в ИП ед. ч. завършват на мека или неутрална съгласна и които в РП ед. ч. имат окончание **-e**. Към него се причисляват и завършващите по подобен начин собствени и фамилни имена, като *Aleš, Řehoř, Kokeš, Kadlec, Halas, Beneš, Švec, Klimeš, Mráz, Vondrovic, Petruj* и др. По подтипа *obyvatel* (*жител*) се скланя съществителното име *přítel* (*приятел*), което в РП мн. ч. има формата *přátel* (Карлик, Некула, Русинова 1995: 244 – 245). Одушевените съществителни имена от мъжки род, които в ИП ед. ч. имат окончание **-a**, се отнасят към типа *předseda* (*председател*), а тези, които имат окончание **-e** – към типа *soudce* (*съдия*). Типът *předseda* има подтипове *sluha, husita* и *paňáca* (*слуга, хусит, палячо*) (пак там: 246).

Склонението на одушевените съществителни имена от мъжки род в чешки език е онагледено в следната таблица (Хавранек, Йедличка 2002: 62, 66):

Падеж	Твърд тип		Мек тип	
Именителен	pán	předseda	muž	soudce
Родителен	pána	předsedy, paňáci	muže	soudce
Дателен	pánovi, -u ¹⁴	předsedovi ¹⁵	muži, -ovi	soudci, -ovi
Винителен	pána	předsedu	muže	soudce
Звателен	pane! hochu!	předsedo!	muži! oťče!	soudce!
Местен	(o) pánovi, -u	předsedovi	muži, -ovi	soudci, -ovi
Творителен	(s) pánem	předsedou	mužem	soudcem

В РП ед. ч. при одушевените съществителни имена от мъжки род (от типа *pán*) се е наложило окончанието **-a**: *pána, studenta, doktora, slona* (*господин, студент, доктор, слон*) и т.н., за разлика от неодушевените съществителни имена от мъжки род (тип *hrad*), при които доминира окончанието **-u**: *hradu, parku, hotelu, sloupu* (*замък, парк, хотел, стълба*) и т.н. Окончанието **-a** се наблюдава при старинни съществителни имена в чешки език, като напр. *leden/ledna, říjen/října, chleb/chleba, ostrov/ostrova, kostel/kostela, les/lesa, potok/potoka, rybníka, sýra, ovsa, octa* (*януари, октомври, хляб, остров, църква, гора, поток, рибарник, сирене, овес, оцет*) и т.н. В ДП и МП ед. ч. одушевените съ-

¹⁴ Двете окончания означават, че всички съществителни, които се причисляват към този тип, при определени обстоятелства могат да завършват на едното или другото от тях. – Б. а.

¹⁵ Съществителните имена, които се скланят по тип *předseda*, имат само окончание **-ovi**, напр. *předám dopis předsedovi, Otovi, kolegovi, Honzovi* (ще предам писмото на председателя, на Ото, на колежата, на Хонза) и т.н. – Б. а.

ществителни от мъжки род имат окончания **-u**, **-ovi**, **-i**, напр. *panu Janu Novákovi, příteli Tomášovi, soudci/soudcovi, předsedovi, kolegov* и т.н. При неодушевените съществителни имена от мъжки род не съществува окончанието **-ovi** (Покорни 1983: 21).

Неодушевените съществителни имена с нулево окончание в ИП ед. ч. се скланят по типа *hrad* (с подтипове *ostrov, zámek, domeček*) и *stroj* (Карлик, Некула, Русинова 1995: 250). Неодушевените съществителни имена от твърд тип имат два (евентуално три) вида окончания, напр. *do hradu* (РП ед. ч.) – *do lesa* (РП ед. ч.), *na hradě (v lese)* (МП ед. ч.) – *na zámku* (МП ед. ч.) (Хавранек, Йедличка 2002: 62):

Склонението на неодушевените съществителни имена от мъжки род ед. ч. в чешки език е онагледено в следната таблица (пак там: 61):

Падеж	Твърд тип	Мек тип
Именителен	hrad	stroj
Родителен	hradu, ostrova	stroje
Дателен	hradu	stroji
Винителен	hrad	stroj
Звателен	hrade, zámku, domečku!	stroji!
Местен	(o) hradě, -u, ostrově, -u, domečku	stroji
Творителен	(s) hradem	strojem

Категорията одушевеност в руския език и нейното отношение към склонението на съществителните имена от мъжки род

В руския език разликата между одушевени и неодушевени обекти се изразява в системата на съществителните имена с помощта на формални граматични средства. Макар в съвременния руски език да няма склонителни типове за одушевени и неодушевени съществителни имена, се наблюдава разлика в склонението на одушевени и неодушевени съществителни имена от мъжки род във ВП ед. ч., напр. *вижу завод/вижу пионера*), и във ВП мн. ч. за всички родове на съществителните имена (напр.: *вижу заводи/пионеров, вижу книги/ученици, вижу окна/животных*) (Адамец и кол. 1996: 47). Склонението на одушевени съществителни имена от мъжки род единствено число в руски език онагледява таблицата (пак там: 61):

ИП	пионер (пионер)	писател (писател)	врач (лекар)	попугай (папагал)	воробей (врабче)
РП	пионера	писателя	врача	попугая	воробья
ДП	пионеру	писателю	врачу	попугаю	воробью
ВП	пионера	писателя	врача	попугая	воробья
ТП	(с) пионером	(с) писателем	(с) врачом	(с) попугаем	(с) воробьём
МП	(о) пионере	(о) писателе	(о) враче	(о) попугае	(о) воробье

Във ВП ед. ч. одушевените съществителни имена от мъжки род имат същото окончание като в РП ед. ч., а във ВП ед. ч. неодушевените съществителни имена от мъжки род имат същото окончание както в ИП ед. ч. (Хавранек 1961: 289). Нека сравним казаното със следващата таблица, която представя склонението на неодушевените съществителни имена в руски език от мъжки род единствено число (Адамец и кол. 1996: 61):

ИП	завод	автомобиль	плач	трамвай	улей
РП	завода	автомобиля	плача	трамвая	улья
ДП	заводу	автомобилю	плачу	трамваю	улью
ВП	завод	автомобиль	плач	трамвай	улей
ТП	(с) заводом	(с) автомобилем	(с) плачем	(с) трамваем	(с) ульем
МП	(о) заводе	(об) автомобиле	(о) плаче	(о) трамвае	(об) улье

Представените по-горе таблици онагледяват разликата при склонението на одушевените и неодушевените съществителни имена от мъжки род и това колко е важна категорията одушевеност в руския език.

Съществуват одушевени съществителни имена, които от граматическа гледна точка и въз основа на тяхното значение бихме класифицирали като неодушевени, но всъщност принадлежат към одушевените, напр. *покойник, мъртвец, робот, русалка, бог, снеговик* (бг. *снежен човек*) и др. И обратното – като неодушевени съществителни имена се скланят думи, които според лексикалното си значение бихме класифицирали по-скоро като одушевени съществителни имена, напр. *коллектив, армия, група, народ, толпа* и др. (Галкина-Фьодорук, Горшкова, Шански 1958: 204). При някои съществителни имена признакът за одушевеност или за неодушевеност не е съвсем ясно очертан:

- Названията на някои животни могат да бъдат разбирани като одушевени, напр. *ловить омаров (ловя омари)/покупать омары (купувам омари)*;
- Като неодушевено се скланя съществителното име *дух: вносить дух сотрудничества (да внесе дух на сътрудничество)* (Хавранек 1961: 289 – 290).

Съществителните имена от мъжки род, завършващи на *-тель*, които означават математически понятия, в руски език се скланят като неодушевени съществителни, напр.: *умножить числитель и знаменатель (да умножа числителя и знаменателя), разложить на множители (да разложа на множители)* и т.н. В чешки език е точно обратното, най-често тези съществителни се скланят като одушевени съществителни имена, напр. *najít společného jmenovatele (да намеря общия знаменател)* (пак там: 290).

В случай че за назоваване на личности се използват неодушевени съществителни имена, като напр. *дуб, пень, колпак* (*дъб, пън, калпак*¹⁶), в РП ед. ч. те имат окончания на одушевени съществителни. Това обикновено са обидни изрази, които се използват в разговорния руски език, напр. *помню этого старого колпака, этого пня не уговоришь* (букв. *пмня този стар калпак, бг – помня този стар цървул; този пън не можееш да го придумаеш*) и т.н. Същевременно форми на одушевени съществителни имена имат съществителните в следните фразеологизми: *дать стрекача* (дословно „чуруликама“, *плюя си на петите*), *хватить трепака* (дословно „хвана танца „трепак“, *хващам ритъма*), *чесать гопака* (дословно „чеша танца „гопак“, *да се хвана на хорото*) и т.н. (пак там: 291).

Категорията одушевеност в беларуския език и нейното отношение към склонението на съществителните имена от мъжки род

В беларуския всички съществителни имена се делят на одушевени и неодушевени¹⁷. Одушевените съществителни имена означават названия на хора и на различни живи същества, като напр.: *студэнт* (*студент*), *сын* (*син*), *карова* (*крава*), *мужчына* (*мъж*), *муха* (*муха*), *карась* (*каракуда*) и др. Неодушевените съществителни имена означават названия на предмети, явления и чувства, напр.: *ключ*, *дыван* (*килим*), *дабрата* (*доброта*), *тэлефон* и др. В беларуския няма правило, което да гласи, че всяко съществително име, което назовава живо същество, трябва да е одушевено, и обратното. Разликата между одушевени и неодушевени съществителни имена се означава на граматическо равнище. Подобно на руския език, при одушевените съществителни имена формата във ВП мн.ч. съвпада с тази в РП, а при неодушевените – с ИП, напр.: ВП – *бачыць людзей* (*да видя хората*), РП – *плошча без людзей* (*район без хора*), ВП – *бачыць машыны* (*да видя колите*), ИП – *гэты машыны* (*тези коли*) (Бурак 1985: 111).

Склонението на съществителните имена от мъжки род единствено число в беларуския език онагледява следната таблица (пак там: 116):

ИП	сын	алень	крок	плуг	бор	ключ
РП	сына	аленя	кроку	плуга	бору	ключа
ДП	сыну	аленю	кроку	плугу	бору	ключу
ВП	сына	аленя	крок	плуг	бор	ключ
ТП	сынам	аленем	крокам	плугам	борам	ключом
МП	(аб) сыне	алені	кроку	плузе	бары	ключы

¹⁶ При аналогични случаи в българския език се употребяват други думи, означаващи неодушевени предмети. От примерите, дадени за руския език, в българския език се среща единствено думата *пън*, напр. *мълчи като пън*. – Б. ред.

¹⁷ На беларуски: *адусаўлёныя* и *неадусаўлёныя*. – Б. а.

От таблицата се вижда, че формите на одушевените съществителни от мъжки род съвпадат във ВП и РП ед. ч. (*сына, аленя – син, елен*), а неодушевените имат една и съща форма във ВП и ИП ед. ч. (*плуг, крок, бор, ключ – плуг, стъпка, бор, ключ*).

В множествено число съществителните от мъжки род в ИП имат окончания *-ы* или *-і*, в РП *-оў, -яў* или *-аў*, в ДП *-ам* или *-ям*. Във ВП одушевените съществителни имена от мъжки род имат окончания *-оў/ -яў* (също както и в РП), а неодушевените – окончания *-і/-ы* (също както в ИП). В творителен падеж имат окончания *-амі/-ямі*, а в местен *-ах/ -ях* (Бурак 1985: 118 – 119).

Склонението на съществителните имена от мъжки род множествено число в беларуски език е онагледено в следната таблица (пак там: 118):

ИП	сыны	алені	крокі	плугі	бары	ключы
РП	сыноў	аленяў	крокаў	плугоў	бароў	ключоў
ДП	сынам	аленям	крокам	плугам	барам	ключам
ВП	сыноў	аленяў	крокі	плугі	бары	ключы
ТП	сынамі	аленямі	крокамі	плугамі	барамі	ключамі
МП	(аб) сынах	аленях	кроках	плугах	барах	ключах

Изводи

За разлика от руски и беларуски чешкият език разграничава съществителните имена от мъжки род според категорията одушевеност и неодушевеност. В чешкия език категорията одушевеност е изключително важна, тъй като съществителните имена от мъжки род имат различни склонитбени типове за мъжки род одушевени и неодушевени. Затова в чешкия език е задължително разграничаването на съществителните имена от мъжки род на одушевени и неодушевени. В руския и беларуския език съществителните имена от мъжки род се скланят по подобен начин, по меки и твърди типове (напр. в руски твърд тип: *вол, шар, звук, зуб*, мек тип: *шмель, вихрь, конь, зверь*; в беларуски твърд тип: *сын, бот, верас*, мек тип: *ключ, алень, дождж*). В руски и беларуски език няма склонитбени типове за одушевени и неодушевени съществителни имена от мъжки род, но въпреки това при склонението им има разлика във ВП ед. и мн. ч. И в двата езика при склонение неодушевените съществителни имена от мъжки род имат едни и същи окончания в ИП и ВП ед. и мн. ч., но при одушевените съществителни от мъжки род окончанията в тези падежи са различни. В следващата таблица е направено сравнение на склонението на съществителното име от мъжки

род ед. ч. *syn* (*син*) в чешки, руски и беларуски език (Адамец и кол. 1996: 61):

<i>Падеж</i>	<i>Чешки</i>	<i>Руски</i>	<i>Беларуски</i>
Имен.	<i>syn</i>	сын	сын
Род.	<i>syna</i>	сына	сына
Дат.	<i>synovi, -u</i>	сыну	сыну
Винит.	<i>syna</i>	сына	сына
Зват.	<i>synu!</i>	---	---
Мест.	(о) <i>synovi, -u</i>	(о) сыне	(аб) сыне
Твор.	<i>synem</i>	сыном	сынам

От представената таблица се вижда, че склонението на съществителното име от мъжки род *syn* е много подобно в споменатите вече езици. В РП и ВП ед. ч. окончанието *-a* е еднакво и за трите езика. В ДП ед. ч. окончанието е *-u* (лат. *-u*), а в чешки освен него има и окончание *-ovi*. Форми за звателен падеж ед. ч. вече не съществуват в съвременния руски и беларуски език за разлика от съвременния чешки език, където те се използват много активно. От примерите може да се види, че склоненията на съществителните имена от мъжки род ед. ч. в чешки, руски и беларуски език са много близки, въпреки че чешкият език принадлежи към групата на западнославянските езици, а руският и беларуският – към източнославянските езици.

ЛИТЕРАТУРА

- Адамец и кол. 1996:** Adamec, P., V. Hrabě, J. Jiráček, I. Gr. Miloslavskij, St. Žaža. *Morfologie ruštiny I*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- Бахманова и кол. 2002:** Bachmannová, J. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.
- Карлик и кол. 1995:** Karlík, P. a kol. eds. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1995.
- Бурак 1985:** Бурак, Л. И. *Сучасная беларуская мова*. Вучэбнік дапаможнік для студэнтаў-завочнікаў ВНУ БССР. [Burak, L. Suchasnaya belaruskaya mova. Vuchebnik dapamozhnik dlya studentau-zavochnikau VNU BSSR.] Минск: Вышэйшая школа, 1985.
- Галкина-Фьодорук, Горшкова, Шански 1958:** Галкина-Фёдорук, Е. М., К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. *Современный русский язык. Лексикология. Фонетика. Морфология*. [Galkina-Fedoruk, E. M., K. V. Gorshkova, N. M. Shanskij, N. Sovremennyy russkij yazyk. Leksikologiya. Fonetika. Morfologiya.]. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1958.

- Горшков 2004:** Горшков, А. И. *Старославянский (древнецерковнославянский) язык*. [Gorshkov, A. I. *Staroslavjanskij (drevnetserkovnoslavyanskij) jazyk*. Učebное posobie dlya studentov.] Москва: АСТ: Астрель, 2004.
- Карлик, Некула, Русинова 1995:** Karlík, P., M. Nekula, Z. Rusínová. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 1995.
- Куфнерова 1990:** Kufnerová, Zl. *Stručná mluvnice bulharštiny*. Praha: Academia, 1990.
- Покорни 1983:** Pokorný, L. *Gramatické kategorie*. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Č. Budějovicích, 1983.
- Хавранек 1961:** Havránek, B. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy. Díl I. Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- Хавранек, Йедличка 2002:** Havránek, B., A. Jedlička. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002.
- Чехова 1976:** Čechová, M. *Mluvnické kategorie podstatných jmen ve vyučování českému jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- Щиха и кол. 2013:** Štícha, a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013.

Превод от чешки: **Цветомира Стоянова**